

LA CASA IBÈRICA. ESTRUCTURA, MATERIALS I TÈCNICA DE CONSTRUCCIÓ

Josep Casas Genover
Arqueòleg

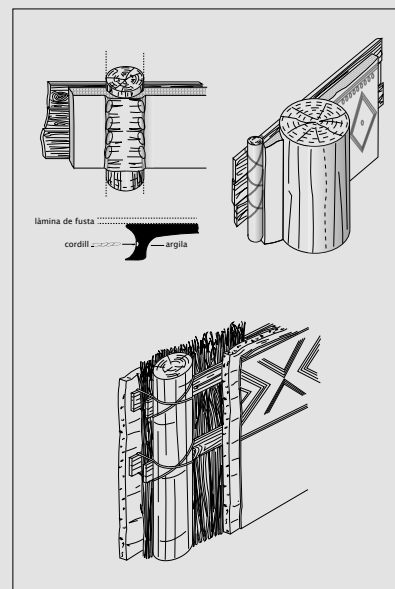
L'arribada dels primers comerciants i colonitzadors grecs a les nostres costes i la fundació d'Empòrion, cap a la fi del primer quart del segle VI aC, va suposar un canvi radical i molt ràpid sobre la població autòctona. Unes comunitats que provenien de l'edat del bronze i que, després de diverses aportacions tècniques i culturals, ja havien entrat a la que anomenem primera edat del ferro. La transformació va tenir lloc, com qui diu, d'un dia per l'altre; en qüestió d'una generació havia aparegut la cultura ibèrica, que es va consolidar a partir de mitjan de la sisena centúria abans de la nostra era.

Aquest canvi va ser a tots els nivells. Primer, en l'aspecte cultural en sentit ampli: en la mentalitat, en les maneres de fer i d'actuar en la vida quotidiana i també en la cultura material, que a partir d'aquell moment caracteritzà el món ibèric. No deixaren de banda, però, antics costums ben arrelats, que continuaren vius durant segles, com ara aquells relacionats amb el món funerari (no es perdé el ritu de la cremació) o amb la producció d'atuell d'ús domèstic, com la ce-

ràmica feta a mà, que evolucionà a partir dels models del període anterior, i tants altres estris d'origen arcaic (com els molins de vaivé), que convisqueren amb els models sorgits dels contactes colonials.

L'habitatge, no tant com les tècniques de construcció, també va evolucionar, no tan radicalment al principi i més intensament a partir de l'ibèric ple. Aquesta evolució va ser desigual i probablement deguda al context. Podem trobar cases molt simples en determinats indrets i poblats, i altres de més complexes en altres contextos, probablement a causa d'una influència hel·lenística més profunda. A banda, els edificis més complexos i de més superfície segurament pertanyien a membres de l'elit o als més benestants d'un *oppidum*.

Pel que fa als materials de construcció, cal recordar una cosa que és òbvia però que sovint s'oblida: en qualsevol societat de l'antiguitat i fins fa ben poc, els materials de construcció més comuns eren els que es trobaven més a l'abast: pedra en els llocs on era abundant i fàcil d'extreure, fusta on hi havia

Estructura dels murs d'una de les cases de la primera edat del ferro a Mas Gusó, reconstruïda a partir de les empremtes de fustes conservades a la part posterior dels revestiments d'argila.

Revestiments d'argila dels murs d'una casa de la primera edat del ferro de Mas Gusó.

grans bosquíries i on les condicions climàtiques n'aconsellaven l'ús, i fang o argila on alguns dels altres elements mancaven o eren francament escassos i de difícil explotació. En el cas d'aquesta zona, els tres elements són abundants i de fàcil obtenció; no eren necessaris grans desplaçaments per obtenir-ne qualsevol. Per tant, s'utilitzaren habitualment per a la construcció, cada un per a parts específiques de la casa, en la proporció més adequada i adient. En el món ibèric ho podem constatar en cada edificació.

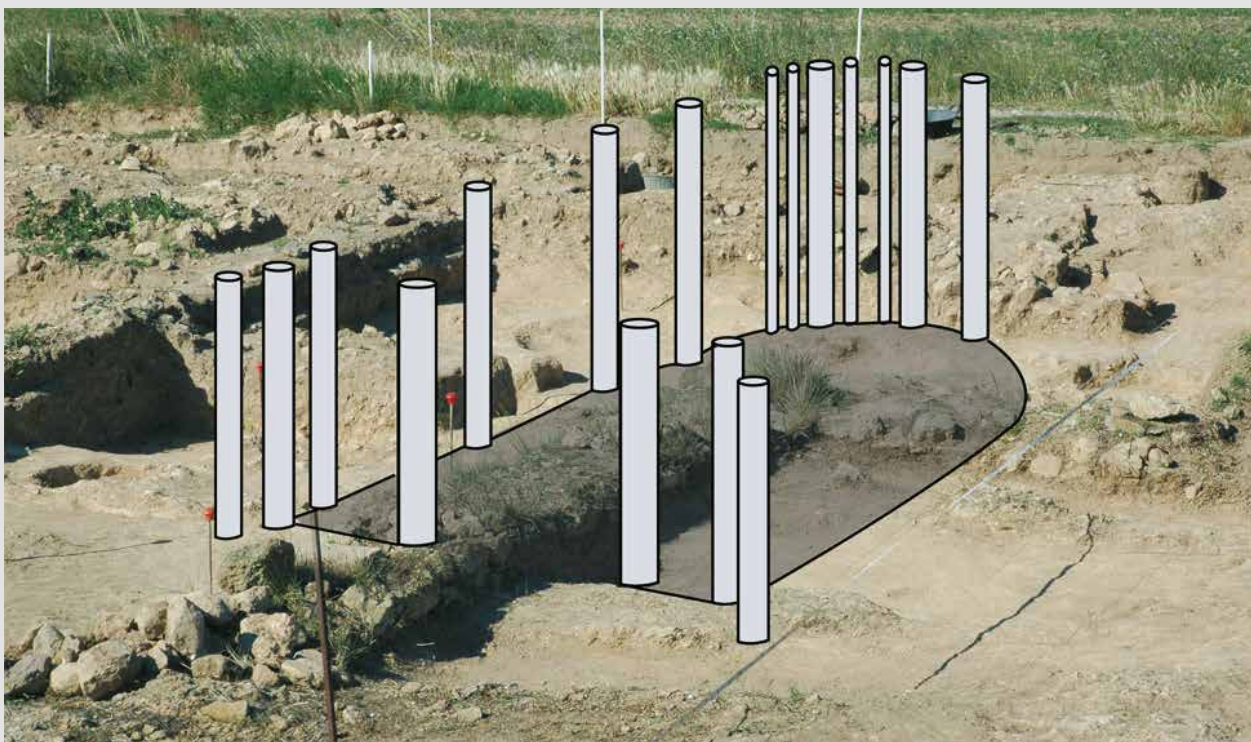
Els precedents de la casa ibèrica cal cercar-los en els habitatges de la primera edat del ferro, mal coneguts i amb pocs exemples documentats en el territori. Pel que sabem a partir de les mal conservades restes arqueològiques, es tractava d'edificis senzills, de cos rectangular, amb una sola entrada a la part anterior i amb l'extrem oposat acabat de forma absidal. L'estructura estava formada per pals clavats verticalment, amb els panys de mur construïts amb fustes travesseres que suportaven una trama de feixos vegetals de branca prima (vim, bruc, canya, etc.), tot plegat recobert per una gruixuda capa d'argila, la qual, en

el cas excepcional de Mas Gusó, a Bellcaire d'Empordà, es va decorar amb motius geomètrics més o menys complexos, gravats amb un objecte de punta roma quan el fang encara no s'havia assecat

La planta, l'estructura i la decoració recorden la de les cases etrusques que coneixem per les urnes funeràries del segle VIII aC, les quals, com a casa del difunt, imiten la casa dels vius. Això no vol dir que una cultura influencés l'altra, sinó que podia ser un costum estès a tota la Mediterrània occidental durant els primers segles del primer mil·lenni abans de la nostra era, amb variacions i adaptacions pròpies de cada zona.

En contextos mediterranis dels segles VII i VI aC (i ja des del segle IX, clarament), disposem d'exemples allunyats d'aquest àmbit geogràfic, però no forçosament desconeguts o, millor dit, sense influència a la costa occidental de la Mediterrània. Els casos de la península Itàlica poden ser-nos útils per a determinats aspectes i, malgrat la llunyania, les cases més arcaiques del món grec poden proporcionar-nos alguna pista per conèixer l'estructura i la forma d'habitatges senzills. Els exemples d'Emporio,

Casa de la primera edat del ferro a Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà). Projecció vertical dels forats de pal identificats a l'excavació.

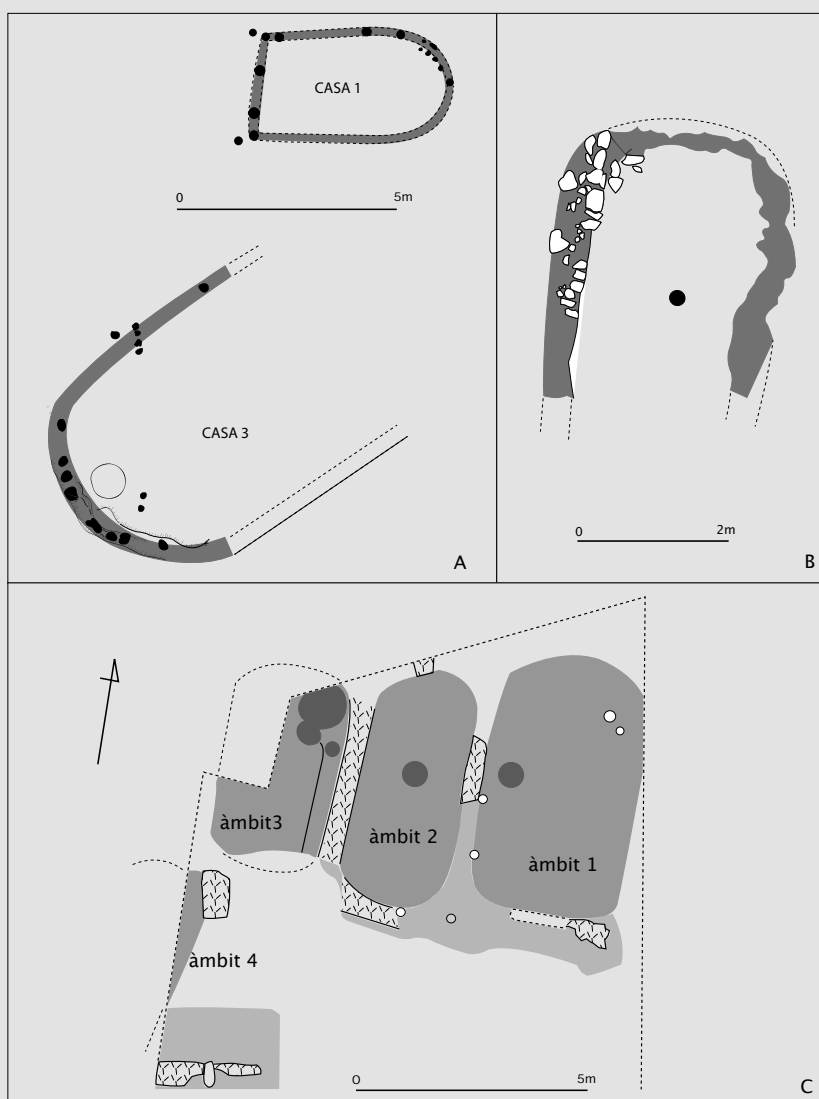

de l'illa de Quios, dels segles viii-vii aC, amb cases rectangulars amb avantsala, es repetiran en el món ibèric de casa nostra i seran el model que adoptaran, per esmentar un cas pròxim, les cases de l'oppidum de Puig Castellet, a Lloret de Mar, força més tardà. Les cases de planta rectangular acabada en absis, d'altra banda, són conegudes en el món grec i es repeteixen en el món itàlic des d'almenys el segle IX aC, i també en trobem, més properes, al Llenguadoc-Rosselló, contemporànies a Mas Gusó.

A mesura que ens anem acostant a aquest àmbit geogràfic, trobem altres exemples que podrien servir de models més pròxims als edificis desapareguts de Mas Gusó, els quals adopten, en general, la

planta allargada i normalment absidal que sol ser comuna a gairebé tota la riba nord de la Mediterrània, sobretot en el món indígena en contacte amb el món colonial grec, sense excloure la planta rectangular, també documentada a la perifèria d'alguna colònia grega de la Mediterrània central i occidental als segles vii-vi aC. Els exemples cada vegada més propers geogràficament i cronològicament (de fet, contemporanis als de Mas Gusó) els trobem a la zona de Mailhac (Aude), al jaciment de Le Traversant, on s'han identificat almenys cinc estructures de planta allargada i absidal a cada extrem (fig. 6 A) que recorden les cabanes itàliques arcaïques. En aquest cas, també es daten de la primera edat del ferro i, per tant, són absoluta-

LES CASES DE PLANTA RECTANGULAR ACABADA EN ABSIS, D'ALTRA BANDA, SÓN CONEGUDES EN EL MÓN GREC I ES REPETEIXEN EN EL MÓN ITÀLIC DES D'ALMENYS EL SEGLE IX AC.

Plantes de cabanes o cases de la primera edat del ferro a l'Empordà. A) Mas Gusó; B) Camallera; C) Sant Martí d'Empúries.

ment contemporànies a la de Mas Gusó. Un altre model datat entorn del 600 aC que ha estat restituït en forma d'edifici rectangular biabsidal, amb l'interior distribuït en tres espais, es localitza a Ruscino (fig. 6 C) i constitueix un dels exemples més complets de cases de la primera edat del ferro de la regió, o les tres cases de la Monédière à Bessan (Hérault), de planta absidal i datades del darrer terç del segle VI aC.

En darrer lloc, cal no oblidar els quatre fons de cabana de Sant Martí d'Empúries, pertanyents a la fase II (entre el 650 i el 625/600 aC), de mides diverses però amb una estructura i planta comunes a totes, en què s'observa clarament l'acabament absidal almenys en un dels extrems. Aquestes cabanes, d'una mida mitjana de 5 x 2,80 m, també tenien una estructura de pals, branques i encanyissat que estaria recoberta per fang, probablement damunt una base de pedres irregulars.

L'adopció d'aquest tipus de planta absidal és el resultat de la utilització assenyada d'aquests tipus de materials, relativament febles però que permeten una plasticitat que no trobaríem si s'empessin rajols, com va passar ja en època ibèrica. De fet, amb aquest tipus de planta, els murs en el seu conjunt actuen com un arc posat horitzontalment. Entre les parets del cos principal i l'acabament en forma d'absis de la part posterior no hi ha possibles punts de ruptura; no hi ha unions entre diferents paraments que puguin obrir-se, perquè no hi ha angles en què diferents forces

o pressions actuïn sobre l'estructura.

Ja en el món ibèric, l'aparició d'altres materials i noves tècniques comportarà l'adopció d'altres models d'habitatge. La casa ibèrica en la seva forma més simple és un rectangle amb una avantsala situada després de la porta d'accés, que la separa de l'espai principal, situat a la part interna. S'ha abandonat la forma absidal segurament perquè s'utilitza per primer cop el tovot, un rajol de fang i picadís de palla assecat al sol, de mides estàndards prenent com a base el peu (uns 30 cm), la qual cosa dona blocs de 45 x 30 x 15 cm aproximadament. Utilitzar blocs rectangulars (o quadrats) degué fer necessària la construcció de cases de planta quadrangular. D'altra banda, la mateixa forma permetia adossar les cases una al costat de l'altra per formar nuclis més o menys grans, carrers o espais comuns i, a més, garantir la solidesa de tot el conjunt, ja que no es tractava d'habitatges aïllats, almenys en el cas dels *oppida*. Difícilment amb aquesta mena de tovots es podria construir un extrem absidal com en el període anterior, una forma ja arcaica que faria encara més difícil adossar-les entre elles, ampliar-les si convingués o permetre una evolució cap a plantes més complexes.

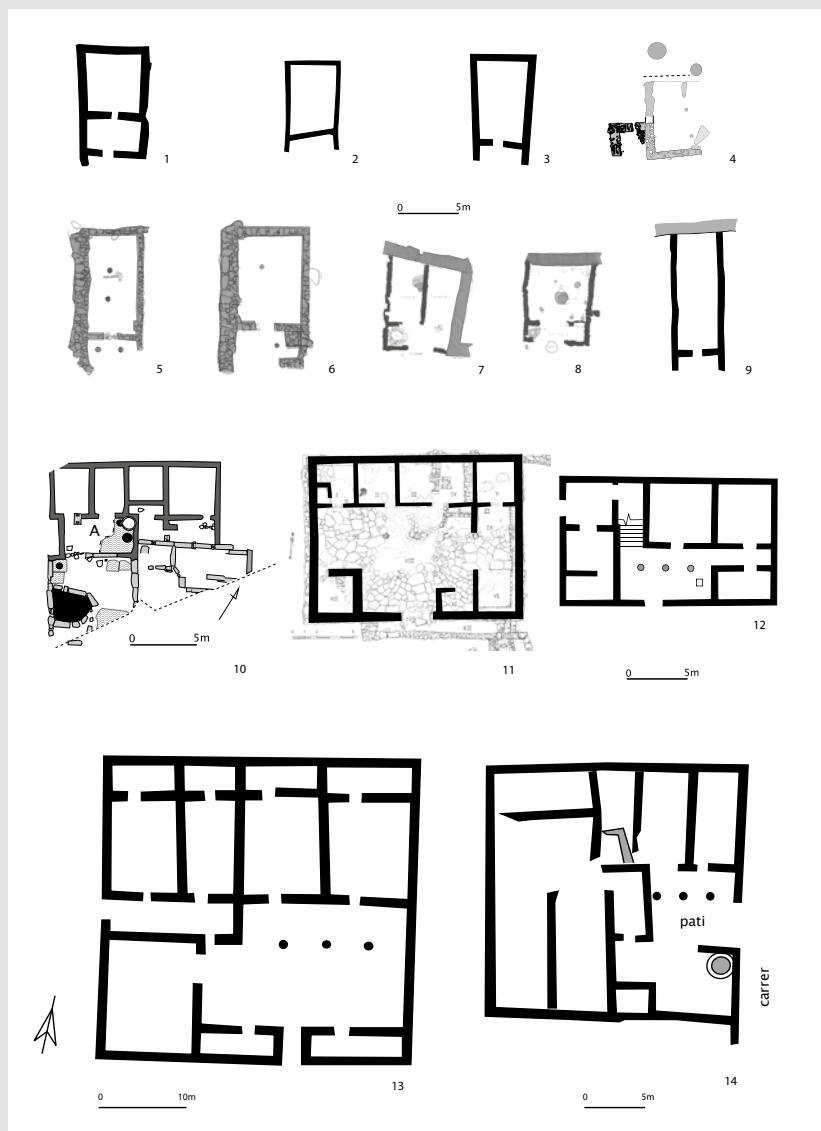
No obstant això, els murs de tovot només eren una part de l'estructura de la casa. En realitat, els fonaments i la part inferior estaven formats per un sòcol de pedra una mica irregular, només tallada parcialment, desbastada, per obtenir

Tovots de fang de Saus II, pertanyents a una casa del segle v aC.

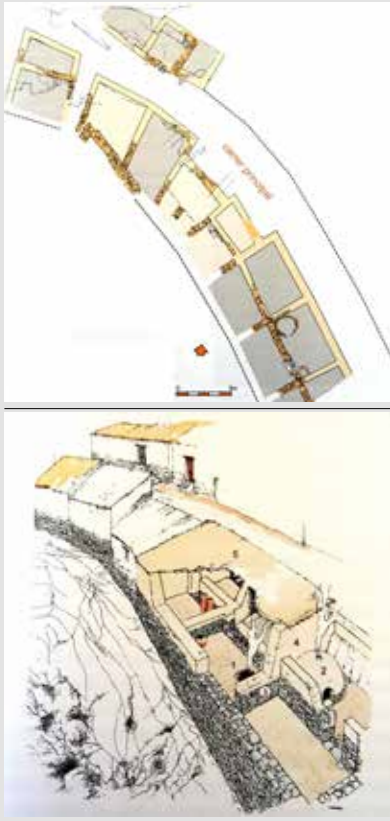

alguna cara més o menys recta o uniforme. Al damunt d'aquest sòcol d'alçada variable i no sempre gaire ben coneguda, s'aixecava la resta del mur, aquesta vegada amb els tovots, que finalment eren recoberts per una mena d'arrebossat fet amb la mateixa argila que els rajols. Pel que fa a la coberta, les restes que sovint apareixen a l'excavació assenyalen que es tractava de brancatges sostinguts per un embigat de pals i travessers de fusta recoberts simplement per una capa d'argila. El resultat era d'una solidesa extraordinària, i la vida d'aquestes construccions era molt llarga si es mantenia i reparava regularment el revestiment dels murs i de la coberta a fi d'evitar infiltracions d'aigua a l'interior del parament.

Aquest model de casa, en la seva versió més simple, apareix constantment en els poblats de la zona, amb exemples notables pel que fa a l'estat de conservació de la planta, en els quals és possible identificar els diferents espais i zones de treball i habitació. No cal dir que els casos d'Ullastret (Puig de Sant Andreu i Illa d'en Reixac) són els millors exemples i els més ben coneguts, tot i que les cases sovint són una mica més complexes que en el model bàsic, amb dues o més dependències. Segurament el model més clar és el que veiem al recinte fortificat de Puig Castellet, a Lloret de Mar, un jaciment peculiar, massa petit per ser un poblament (550 m²) però amb un sòlid mur de tancament, una torre que guarda

Diversos tipus d'habitatges ibèrics i grecs amb trets comuns. Els nou primers, de planta simple; els altres, d'estructura complexa. 1: Oppido Lucano (Basilicata); 2: Besançon; 3: La Moulinasse (Salles d'Aude); 4: Olivet d'en Pujol (Viladamat); 5 i 6: Emporio (illa de Quios); 7 i 8: Puig Castellet (Lloret de Mar); 9: Puig Castellar (Pontós); 10: Olint; 11: granja de Vari (Àtica); 12: barri hel·lenístic de la ciutadella de Roses; 13: granja a Delos; 14: Mas Castellar (Pontós).

Planta general del barri sud-oriental de l'oppidum de *Kerunta (Sant Julià de Ramis), a mitjan segle II aC, i, a sota, la seva restitució hipotètica. (Dibuix adaptat de Burch et al. De l'oppidum a la ciuitas, 2010, p. 31).

l'únic accés i mitja dotzena de cases al seu interior. No podem descartar una funció purament militar del recinte, que va estar ocupat durant molt poc temps, aproximadament entre el 250 i el 215 aC. Tornarem a trobar aquest tipus de casa a la fase antiga de Mas Castellar, a Pontós.

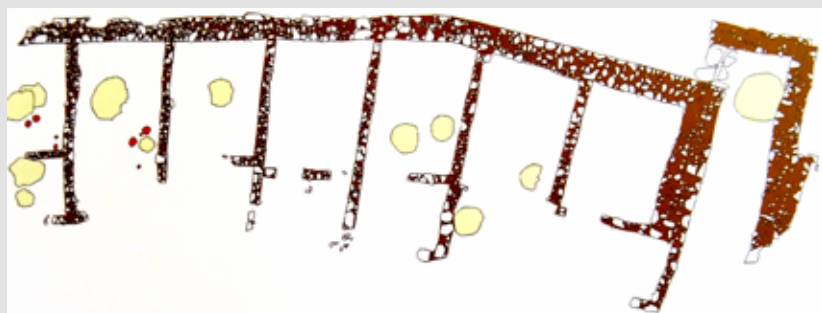
En qualsevol cas, les cases construïdes dins el recinte de Puig Castellet pertanyen al model bàsic al qual ens referíem abans, amb una simple variació: cases amb una sola nau, segmentada o no, i cases amb doble nau interior. És a dir que, en el primer cas, després de l'entrada i l'avantsala s'obre l'estança principal, en la qual trobem la llar de foc més o menys centrada, on feien vida els estadants. En el segon cas, l'avantsala dona accés a dues naus o, si es vol, a una gran sala distribuïda en dos espais per un mur longitudinal. Passa el mateix amb les cases de l'oppidum del Turó Rodó, potser una mica més recent. Normalment, en altres casos, en una o dues de les parets de la sala principal solia adossar-se un banc corregut, com una mena de prestatge baix de funcions diverses. No és el cas de Puig Castellet, on no es veuen restes d'aquesta estructura.

A Sant Julià de Ramis (*Kerunta), per al període que va del segle V al segle II aC, trobem cases de diverses tipologies, adossades a la muralla: des de les més simples, amb una sola estança rectangular, fins a altres de planta més complexa, amb diversos espais d'habitació i emmagatzematge, llars i forns domèstics i, a causa del gran desnivell del terreny, amb dos nivells de construcció en alguns casos. Els paviments solen ser d'argila compactada, com en gairebé tots els poblats.

Les cases més complexes des del punt de vista de l'organització i distribució les trobem al Puig de Sant Andreu (Ullastret) i al Mas Castellar (Pontós). Potser hi hauríem de veure una influència hel·lenística més profunda que en altres assentaments, però també la presència d'elits o personatges amb un nivell econòmic superior respecte a la resta.

A Pontós, els tipus de cases posades al descobert, corresponents a la darrera fase, mostren una complexitat arquitectònica molt més gran, però també una influència hel·lenística notable. La planta de la casa núm. 2, dels segles III-II aC, recorda la casa amb *pastàs* d'una granja de Delos del segle V aC, que es repeteix, amb poques variants però a escala més petita, al nucli urbà d'Olint i en algunes granges àtiques del segle V aC, de dimensions més grans, com la de Vari, la casa Dema o la Grosses Haus. La podem comparar, també, amb les cases de l'anomenat barri hel·lenístic de la ciutadella de Roses, alguna de les quals sembla adoptar exactament el mateix model.

També és més complicat i elaborat l'urbanisme del Puig de Sant Andreu, en el cas de les grans cases construïdes durant el segle IV aC a la zona 14 i al seu entorn, vora la muralla de ponent. Són cases d'una gran complexitat arquitectònica en el món ibèric, sens dubte amb influències foranes (recorden algunes cases ateneses de la mateixa època, amb una distribució estranya per culpa de la manca d'espai i de les cases veïnes), però que no acaben d'adoptar un model clar i estàndard, qui sap si a causa

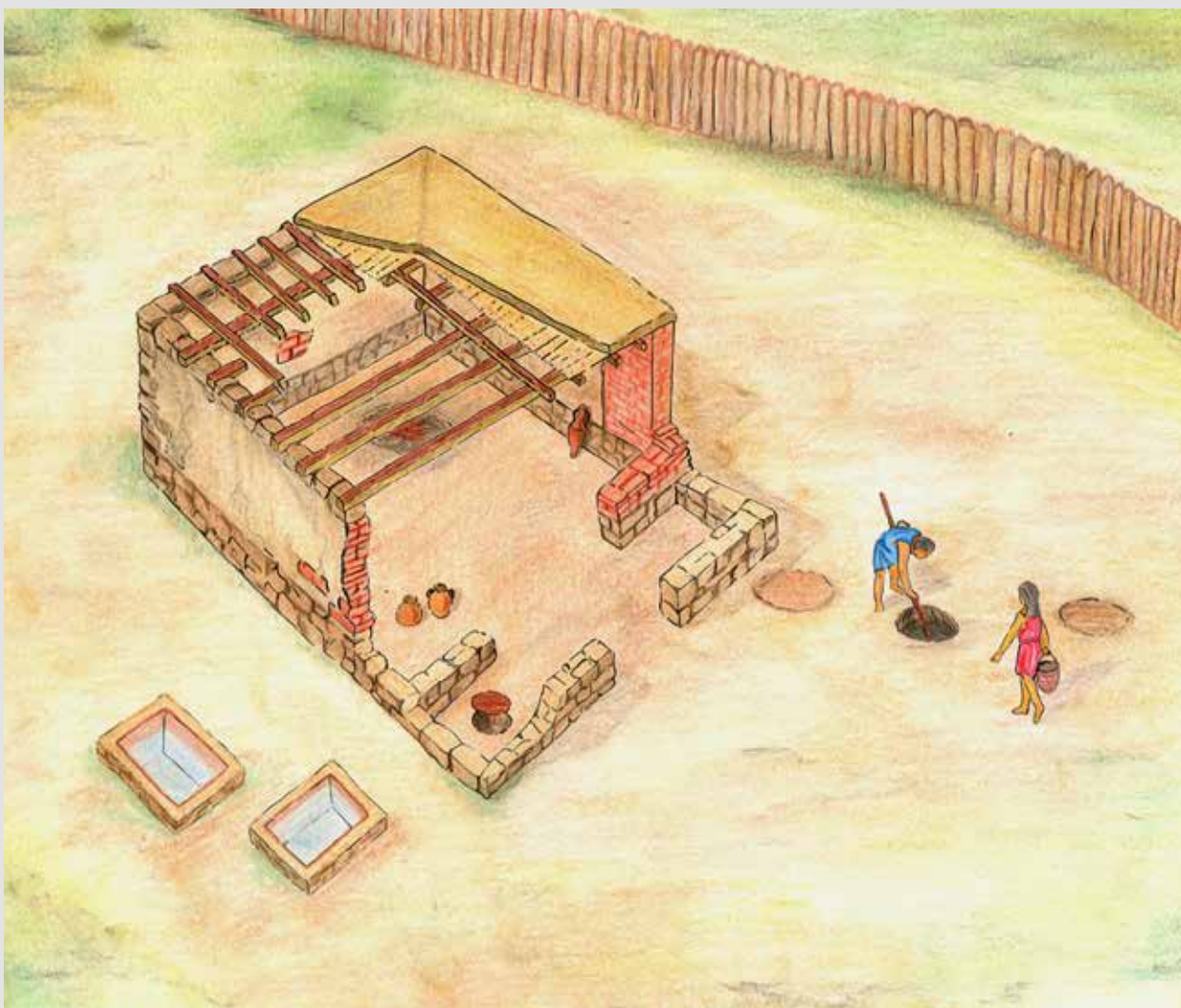
Planta general del petit oppidum del Turó Rodó (Lloret de Mar), d'estructura molt semblant a la del Puig Castellet, en el mateix terme municipal. (Dibuix adaptat de Burch et al. De l'oppidum a la ciuitas, 2010, p. 33).

de les estructures preexistents i de la seva ubicació dins el recinte de la ciutat. En qualsevol cas, es tracta de grans cases estructurades inicialment entorn d'un pati o una zona descoberta, que a poc a poc aniran evolucionant.

En darrer lloc, el cas dels habitatges ibèrics construïts al camp, fora dels *oppida*, continua essent el gran desconegut. Hi ha un buit en aquest apartat. Tot i que les excavacions en jaciments rurals (bàsicament, camps de sitges) han proporcionat restes constructives amortitzades i abocades a l'interior de les sitges com a material de rebuig o simples escombraries, al costat de ceràmiques i altres estris domèstics, la informació que ens proporcionen és

insuficient per conèixer quin devia ser el tipus d'habitatge rural en el món ibèric. En el cas de les sitges de Saus II (segle V-IV aC) o de Les Cabanes, a Vilaür (primera meitat del segle II aC), les troballes es limiten, com és lògic, a restes de plaques de fang cuit procedents de les llars de foc domèstiques, a tovots més o menys sencers procedents del desmunt d'algun mur, o a fragments de fang endurit pel sol, amb empremtes de canyes o branques, procedents de les cobertes de les cases i, sobretot, blocs de pedra d'origen local (sovint del subsol del mateix jaciment), amb senyals evidents d'haver estat desbastats i tallats, i a vegades cremats pel fet de formar part d'un mur al qual hi havia adossada la llar de foc.

Restitució hipotètica d'una casa de camp ibèrica, a partir dels materials de construcció apareguts al Camp de l'Ylla (Viladamat), Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà), Camp d'en Dalmau/Saus II, Les Cabanes (Vilaür) i Camp del Bosquet (Camallera).

EN EL MÓN IBÈRIC,
CADA CASA, CADA
ASSENTAMENT,
CADA OPPIDUM,
UTILITZA ALLÒ
QUE TÉ AL COSTAT:
LA PEDRA DE
LA PEDRERA LOCAL,
L'ARGILA
DE L'ENTORN
I LA FUSTA DELS
BOSCOS IMMEDIATS.
NO ES VEUEN
IMPORTACIONS
DE MATERIALS
SOFISTICATS O
LLUNYANS PER
A LA CONSTRUCCIÓ,
A DIFERÈNCIA DEL
QUE PASSA
EN EL MÓN ROMÀ.

Aquestes troballes permeten constatar, això sí, que els materials i les tècniques emprats en la construcció dels edificis, les cases o les cabanes associades a explotacions rurals de les quals només ens han arribat les sitges i el seu contingut són les habituals que trobem en els *oppida*, però desconeixem la forma i estructura de les cases. Només podem especular, sense donar res per absolutament segur.

En definitiva, no tenim gairebé cap referència ferma que ens permeti suposar quina hauria estat l'estructura i distribució d'una casa de pagès edificada al mig dels camps, sense les limitacions del nucli urbà. Només ens la podem imaginar, però això no constitueix cap prova vàlida. El model de Delos pot ser perfectament acceptable, igual que el de la veïna Rhode, i una de les cases de Mas Castellar sembla recordar-lo. Però no sabem si cal anar a cercar models al món grec (algun pes devia tenir Empúries) o si es va desenvolupar una arquitectura rural pròpia d'aquest territori. I, si fos el primer cas, de models n'hi ha molts i variats. S'adapta millor a les necessitats d'una explotació agrícola complexa, per exemple, el model de la casa de Quersonès, amb 1.200 m² construïts entorn d'un gran pati central on es desenvoluparien la major part de les tasques agrícoles. Però les mateixes instal·lacions i dependències es poden tenir distribuïdes dins el recinte de l'explotació, agrupades en unitats separades segons la seva funció específica.

De moment, al territori no hi ha models ni referències per a aquest període, llevat dels urbans. Els primers assentaments rurals amb estructura i planta ben conegudes,

potser de filiació indígena, no són anteriors al segle II aC (la Casa del Racó a Sant Julià de Ramis o l'Hort d'en Bach a Maçanet de la Selva). A Mas Gusó, a Bellcaire d'Empordà, l'edifici que ara es veu és massa recent (entorn del 140/120 aC) i les estructures ibèriques dels segles VI al III aC, que colgaven els fons de cabanes de la primera edat del ferro, van quedar alterades i pràcticament destruïdes amb la construcció del *praesidium* tardorepublicà, per la qual cosa tampoc no podem conèixer-ne bé l'aspecte. Continuem gairebé a les fosques.

En qualsevol cas, hem de concloure que en el món ibèric s'adoptaren tècniques i materials de construcció senzills, els que es tenien a l'abast, els quals, fruit d'una llarga experiència a la qual cal afegir algunes innovacions i aportacions sorgides a partir dels primers contactes colonials, van resultar ser els més adequats per a la finalitat desitjada. Cada casa, cada assentament, cada *oppidum*, utilitza allò que té al costat: la pedra de la pedrera local, l'argila de l'entorn i la fusta dels boscos immediats. No es veuen importacions de materials sofisticats o llunyans per a la construcció, a diferència del que passa en el món romà. Com a màxim, la pedra sorrenca dels Clots de Sant Julià (Canapost), que veiem en alguns edificis especials d'Ullastret.

La casa també evolucionarà de manera significativa a partir dels models locals de la primera edat del ferro. Esdevé cada vegada més complexa en segons quins contextos, però guarda la seva forma bàsica i més simple en altres àmbits.